

Krzysztof SZPARA
Magdalena SKAŁA

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie
Katedra Geografii

WYBRANE ZAGADNIENIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM W LATACH 1989–2010

Obszar województwa podkarpackiego charakteryzuje się bogatymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi oraz znacznym potencjałem turystycznym. Wysoka lesistość (36,8%) pozwala umiejscowić województwo na drugim miejscu w Polsce, a niska emisja pyłów (3,2 tys. t/r.) sprawia, że jest to jeden z najczystszych regionów. Prawie połowa powierzchni województwa jest objęta pewną formą ochrony przyrody. Do najważniejszych obszarów chronionych na jego terenie należy Bieszczadzki Park Narodowy (największy górski park narodowy i trzeci co do wielkości w kraju) oraz Magurski Park Narodowy (najmłodszy park narodowy w polskich górach).

Dogodne położenie komunikacyjne z uwzględnieniem projektowanego przebiegu transeuropejskich korytarzy transportowych (autostrada A4 i planowana Via Baltica) oraz sąsiedztwo z krajami Ukrainy i Słowacji sprawia, że województwo stanowi „otwartą bramę” do Europy Wschodniej i Południowej. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej wschodnia granica RP stała się najdłuższym odcinkiem zewnętrznej granicy lądowej UE wynoszącym 1163 km, z czego ponad 1/5 (235 km) jest równocześnie wschodnią granicą województwa podkarpackiego.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie najważniejszych czynników, które miały wpływ na rozwój i przemiany funkcji turystycznej na terenie dzisiejszego województwa podkarpackiego w latach 1989–2009. Na tym tle autorzy przedstawia aktualną wielkość i strukturę bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania oraz rozmieszczenie tej bazy w przestrzeni turystycznej województwa podkarpackiego.

Wybrane wydarzenia mające wpływ na rozwój i przemiany turystyki

Współczesny wizerunek województwa podkarpackiego od wieków kształtowany jest przez pogranicze, na którym te ziemie od zawsze funkcjonowały. Różnorodność bogatego dziedzictwa warunkuje istnienie walorów kulturowych, utworzonych w atrakcyjnym turystycznie środowisku przyrodniczym (SKAŁA, SZPARA 2010b). Turystyka ma tu swe tradycje, lecz bardziej intensywny jej rozwój można zaobserwować po 1989 r. Ruch turystyczny na ziemiach obecnego województwa podkarpackiego zawsze związany był z kilkoma ważnymi miejscami. Dużym zainteresowaniem zawsze cieszyły się m.in. Łańcut, Krasieczyn, Baranów Sandomierski, Przemyśl, Kalwaria Paławska, Krosno czy podkarpackie uzdrowiska. Po II wojnie światowej coraz częściej odwiedzano Rzeszów, który częściowo przejął funkcje administracyjne utraconego na rzecz Związku Radzieckiego (obecnie Ukraina) Lwowa. Traktowane niegdyś nieco po macoszemu Bieszczady, bardzo zyskały na znaczeniu po II wojnie światowej, kiedy zostały jedynym fragmentem Karpat Wschodnich na terenie Polski. Uznany regionem turystycznym zaczęły się jednak stawać dopiero po utworzeniu Bieszczadzkiego Parku Narodowego w 1973 r., spiętrzeniu wód Sanu i Solinki w 1968 r. i wybudowaniu obwodnic bieszczadzkich.

Do ważniejszych wydarzeń ostatnich 20 lat, które wpłynęły na rozwój funkcji turystycznej województwa podkarpackiego, można zaliczyć:

- Powstanie organizacji mających na celu rozwój i promocję szeroko pojętej turystyki, m.in. w 1993 r. Euroregionu Karpackiego, w tym samym roku stowarzyszenia Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne „Bieszczady” (*Stowarzyszenie...* 2010), a w 2002 r. – Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej (<http://www.podkarpackie.travel.pl>), będącej jedną z 16 regionalnych organizacji turystycznych

działających w Polsce¹. Spośród wielu powstałych w latach 1989–1999 organizacji i stowarzyszeń interesującym przykładem jest założony w Rzeszowie w 1993 r. Katolicki Klub Sportowy „Alpin” – organizator krajowych i zagranicznych pielgrzymek rowerowych, jeden z najważniejszych w Polsce organizatorów tego typu imprez.

- Objęcie ochroną przyrody nowych, cennych przyrodniczo obszarów, np. utworzenie Magurskiego Parku Narodowego w 1995 r., ośmiu parków krajobrazowych: Ciśniańsko-Wetlińskiego w 1991 r., Czarnorzecko-Strzyżowskiego (1993), Jaśliskiego (1992), Doliny Sanu (1992), Gór Słonnych (1992), Pogórza Przemyskiego (1991), Pasma Brzanki (1995), Południoworoztoczańskiego (1989), oraz kilkudziesięciu rezerwatów przyrody: Źródlika Jasiołki (1994), Krywe (1991).

Fot. 1. Port Lotniczy „Rzeszów-Jasionka”
Źródło: <http://www.rzeszowairport.pl/zdjecia>

- Wydarzenia związane z rozwojem transportu, m.in. pierwsze lądowanie irlandzkiego przewoźnika Ryanair 1 października 2005 r. często podawane jest jako symboliczny początek przemian funkcji lotniska i stania się międzynarodowym portem lotniczym (UNGEHEUER 2009)².

¹ PROT prowadzi wszechstronne działania na rzecz promocji regionu i rozwoju turystyki. Jako stowarzyszenie zrzesza województwo podkarpackie, najatrakcyjniejsze turystycznie miasta i gminy, wyższe uczelnie, stowarzyszenia i firmy sektora turystycznego, muzea i inne instytucje kultury, a także prowadzi działalność wydawniczą, przygotowuje ekspertyzy, organizuje szkolenia i konferencje.

² Obecnie Port Lotniczy „Rzeszów-Jasionka” będąc najdalej na południowy wschód wysuniętym lotniskiem komunikacyjnym Polski, stał się najdynamiczniej rozwijającym się portem lotniczym w Polsce. Ma

- Wydarzenia o charakterze administracyjnoprawnym, takie jak utworzenie województwa podkarpackiego w 1999 r.; wstąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. – granica z Ukrainą stała się zewnętrzną granicą UE; zlikwidowanie przejść granicznych ze Słowacją i umożliwienie przekraczania tej granicy w dowolnym miejscu po wejściu Polski do Układu z Schengen w 2007 r.; zmiana w 2008 r. przepisów celnych ograniczających przygraniczny handel (granica z Ukrainą); wpisanie w 2003 r. na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO drewnianych kościołów Małopolski i Podkarpacia, w tym kościołów w Bliznem i w Haczowie.
- Wydarzenia o charakterze edukacyjnym, tj. powołanie Uniwersytetu Rzeszowskiego w 2001 r.; rozpoczęcie kształcenia na kierunku „turystyka i rekreacja” w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie od 1998 r. – aktualnie kształcącej w zakresie turystyki i rekreacji największą liczbę studentów w województwie podkarpackim.

Fot. 2. Siedziba Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie
Źródło: Archiwum WSiIZ

- Cykliczne wydarzenia i imprezy o charakterze religijnym, m.in. pielgrzymki religijne do Dębowca, Kalwarii Pałacowskiej, Leżajska; kiermesz w Olchowcu, którego obchody wznowiono z inicjatywy Towa-

w związku z tym szansę dalszego rozwoju, by stać się nie tylko podkarpackim „oknem na świat”, ale najważniejszym portem lotniczym dla znacznej części Euroregionu Karpackiego. Jest również lotniskiem zapasowym na Euro 2012 (SZPARA 2010).

- rzystwa Karpackiego z Warszawy i miejscowej rady parafialnej w Olchowcu w 1990 r. (jest to tradycyjne święto parafialne połączone z występem zespołów folklorystycznych).
- Cykliczne wydarzenia i imprezy o charakterze kulturalnym, takie jak Festiwal Sztuk Różnych „Bieszczadzkie Anioły”; Święto Łemkowskiej Tradycji „Od Rusala do Jana” w Zyndranowej k. Dukli, Jarmarki Garncarskie w Medyni Głogowskiej, Święto Fajki w Przemyślu, Międzynarodowe Dni Wina w Jaśle; Wielkie Manewry Szwejkowskie Twierdzy Przemyśl; „W krainie wilka” – Wyścigi Psich Zaprzęgów.

Fot. 3. Dowódca wraz z adiutantem 3. Galicyjskiego Pułku Artylerii Fortecznej im. Księcia Kinsky`ego w Twierdzy Przemyskiej przed fortem I „Salis Soglio” (fot. K. Szpara)

Wybrane formy turystyki w województwie podkarpackim

Na terenie województwa podkarpackiego można wyróżnić liczne formy turystyki, które reprezentują wszystkie rodzaje ruchu turystycznego: turystykę poznawczą, turystykę wypoczynkową, turystykę kwalifikowaną (specjalistyczną), turystykę zdrowotną, turystykę religijną i turystykę biznesową.

Do najważniejszych form turystyki poznawczej w województwie podkarpackim należy **turystyka przyrodnicza i turystyka kulturowa**. Turystyka przyrodnicza (*nature tourism, wildlife tourism*) jest zwykle realizowana na obszarach przyrodniczo cennych, głównie w Bieszczadzkim Parku Narodowym.

wym i w Magurskim Parku Narodowym oraz na terenach parków krajobrazowych. Turystyka kulturowa, która zwana jest też w literaturze turystyką dziedzictwa kulturowego (*cultural heritage tourism*) jest związana z dziedzictwem materialnym i duchowym województwa podkarpackiego, a także z różnymi wydarzeniami kulturalnymi regionu. Spośród wielu jej form warto wymienić turystykę krajoznawczą związaną z grupami etnograficznymi górali ruskich, turystykę kulinarną (w tym turystykę winiarską – „enoturystykę”) czy turystykę festiwalową.

Do najważniejszych form turystyki w regionie należy **turystyka kulinarna**. Czyste środowisko przyrodnicze, przewaga terenów rolniczych i bogate tradycje związane z wielokulturowością regionu sprawiają, że podkarpackie produkty cieszą się uznaniem wśród turystów. Turystyka winiarska, będąca szczególnym rodzajem turystyki kulinarnej (lub turystyki wiejskiej), jest niekiedy traktowana jako markowy produkt turystyczny województwa podkarpackiego (SZPARA, WĄTROBA, URBANIAK 2009). Efektem programów realizowanych w latach 2004–2009: „Podkarpackie winnice” oraz „Na winiarskich ścieżkach Podkarpacia”, było utworzenie na tym terenie kilkudziesięciu winnic, a także stworzenie lokalnego produktu turystycznego – „Szłaku winnic” (URBANIAK 2009).

Ważną dla regionu formą turystyki wypoczynkowej jest **turystyka wiejska** (w tym agroturystyka). Typowo rolniczy charakter województwa stwarza doskonałe warunki do jej rozwoju. Jest szczególnie istotna dla lokalnej społeczności, gdyż pozwala na uzyskanie dodatkowego dochodu, który zasila budżet mieszkańców obszarów wiejskich (w tym rolników). Według oficjalnie publikowanych danych statystycznych, ogółem na terenie województwa podkarpackiego istniały w 2007 r. co najmniej 1074 gospodarstwa agroturystyczne dysponujące 8288 miejscami noclegowymi i ponad 339 innych tego typu obiektów z 4361 pokojami gościnnymi (*Turystyka w województwie...* 2008). Tylko niewielką ich część stanowią gospodarstwa agroturystyczne w wąskim znaczeniu, czyli prowadzone w czynnym gospodarstwie rolnym. Gospodarstwa agroturystyczne najczęściej występują na terenach górskich, a w szczególności w Bieszczadach. Ich rozmieszczenie tutaj jest nierównomierne, o czym świadczy koncentracja prawie 70% tych obiektów na obrzeżu zachodniej części Zbiornika Solińskiego (SZPARA 2007).

Położenie geograficzne województwa podkarpackiego oraz współpraca transgraniczna ze Słowacją i z Ukrainą sprawiają, że olbrzymie znaczenie ma tu również **turystyka handlowa**, szczególnie przy granicy polsko-ukraińskiej (SKAŁA, WAGNER 2005). Mimo znacznego zahamowania w związku z dostosowaniem przepisów do unijnej dyrektywy, ustalającej nowe limity przewo-

zowe na niektóre towary, wciąż odgrywa znaczącą rolę w regionach przygranicznych.

Na terenie województwa podkarpackiego występują wysmienite warunki do uprawiania wielu form turystyki kwalifikowanej. Znajduje się tu m.in. gęsta sieć szlaków turystycznych. Ogółem na obszarze województwa wyznakowano 2734,5 km szlaków turystycznych, w tym 1944,5 km na terenie Karpat, 738 km na nizinach i 41 km na Roztoczu (*Turystyka w województwie...* 2008). Do najbardziej popularnych form należą: **turystyka piesza** (szczególnie górską), **turystyka rowerowa**, **turystyka narciarska** (w tym przyjazne środowisku narciarstwo śladowe i biegowe – szczególnie na obszarach chronionych) i **turystyka jeździecka**, która należy do szczególnie promowanych form turystyki w województwie podkarpackim. Ponadto znacznym zainteresowaniem cieszy się **turystyka żeglarska** (szczególnie Zbiornik Soliński), turystyka speleologiczna, turystyka kajakowa, turystyka nurkowa oraz różne formy turystyki przygodowej (turystyka przetrwania – *survival*, formy turystyki i rekreacji ekstremalnej: kolarstwo terenowe i górskie, *paintball*, *rafting*, *zorbing*).

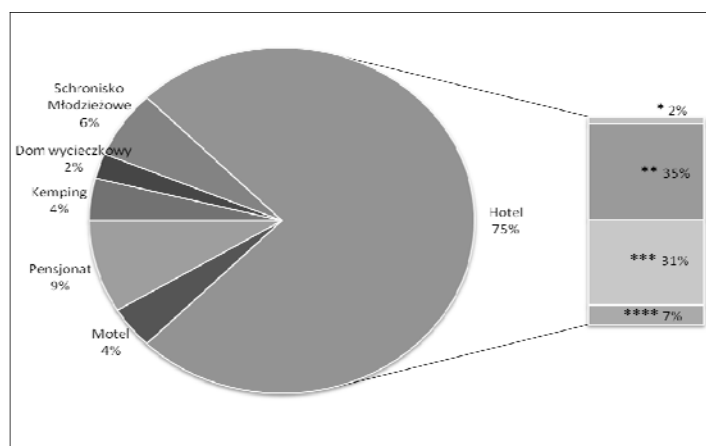
Do form turystyki zdrowotnej realizowanych na terenie województwa podkarpackiego należy głównie **turystyka uzdrowiskowa** (Iwonicz-Zdrój, Rymanów-Zdrój, Polańczyk i Horyniec-Zdrój).

Zróżnicowanie kulturowe województwa podkarpackiego wpływa na możliwość rozwoju **turystyki religijnej** (turystyki pielgrzymkowej) wielu religii. Różnorodność zabytków sakralnych, świadcząca o koegzystencji kilku wyznań (rzymskokatolickiego, greckokatolickiego, prawosławnego, ewangelickiego i mojżeszowego) przyciąga turystów zainteresowanych tą tematyką. Znajduje się tutaj ponad 40 sanktuariów i innych ośrodków kultu, do których pielgrzymują wyznawcy różnych wyznań. Najważniejszymi, ponadregionalnymi rzymskokatolickimi ośrodkami pielgrzymkowymi na omawianym terenie są: Sanktuarium Matki Bożej z Dzieciątkiem w Kalwarii Pałacowskiej, Sanktuarium Matki Bożej Płaczącej Saletyńskiej w Dębowcu oraz Sanktuarium i klasztor oo. Bernardynów w Leżajsku. Wierni wyznania greckokatolickiego odwiedzają m.in. Cerkiew Przemienienia Pańskiego w Jarosławiu oraz Archikatedralny Sobór pw. św. Jana Chrzciciela w Przemyślu. Dla prawosławnych ważnym miejscem pielgrzymkowym jest cerkiew katedralna Świętej Trójcy w Sanoku oraz Monaster pw. św. św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach. Ludność żydowska wyznania mojżeszowego pielgrzymuje do grobu Cadyka Elimelecha w Leżajsku, ale jej zainteresowaniem cieszą się też cmentarz w Rymanowie z ohelem Menahema Mendela i Cwi Hirsza, Łańcut i Lesko (SZPARA, SKAŁA, 2010).

Bogate tradycje lotnicze i wspaniałe warunki naturalne skłaniają wielu do lotów szybowcowych (Bezmiechowa, Weremień), balonowych (Krosno) i innych form **aktywności lotniczej**.

Baza noclegowa w 2010 roku

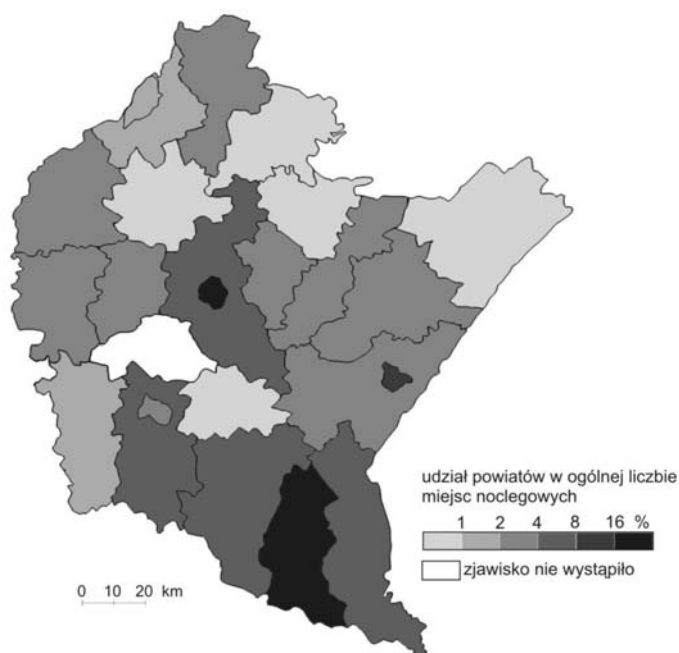
Baza noclegowa w województwie podkarpackim w ciągu ostatnich 20 lat znacznie się zwiększyła i polepszyła. Według danych Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie istnieje tu 127 turystycznych obiektów noclegowych, które oferują 6133 łóżek. Mimo powstawania nowych obiektów, wciąż jest ich jednak znacznie mniej niż w innych regionach – według danych GUS na 100 km² powierzchni w województwie przypadało 1,7 obiektów turystycznych, gdy w całej Polsce 2,2. (*Turystyka w 2008 roku*, 2009). Spośród wszystkich turystycznych obiektów noclegowych występujących w województwie aż 3/4 stanowią hotele (rys. 1). Nie ma tu ani jednego hotelu pięciogwiazdkowego, a najwyższy standard to hotele czterogwiazdkowe (7% ogółu obiektów hotelowych), dominują zaś – podobnie jak w całym kraju – hotele dwu- i trzygwiazdkowe (odpowiednio 44 i 39 obiektów).

Rys. 1. Turystyczne obiekty noclegowe w województwie podkarpackim w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie

Zróznicowanie liczby miejsc noclegowych w skali samego województwa jest bardzo duże (rys. 2). Najwięcej występuje w powiecie leskim (1113 miejsc noclegowych, tj. 18,1%) oraz w powiatach grodzkich: Rzeszów (1029, tj. 16,7%) i Przemyśl (564, tj. 9,1%). Wyraźny jest niewielki udział powiatów z części północnej województwa w ogólnej liczbie miejsc noclegowych.

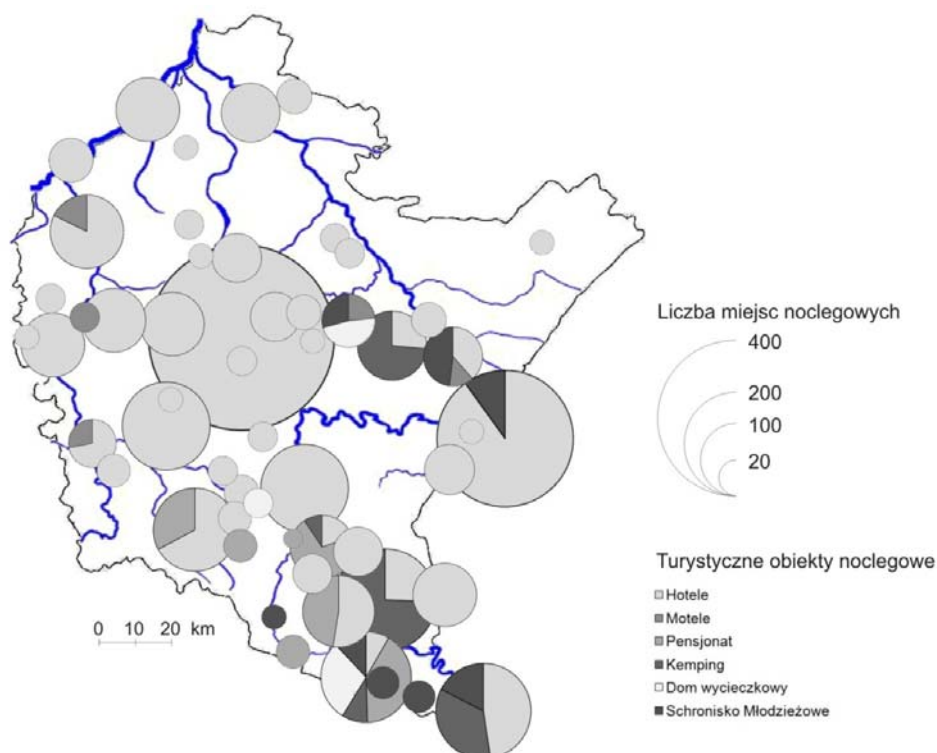

Rys. 2. Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych według powiatów (stan na 13 maja 2010 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie

Analizując rozmieszczenie liczby miejsc noclegowych według rodzajów turystycznych obiektów noclegowych zauważa się ich koncentrację w dużych miastach województwa, takich jak Rzeszów i Przemyśl, wzdłuż drogi międzynarodowej E-40, a przede wszystkim na południu, w Bieszczadach i we wschodniej części Beskidu Niskiego (rys. 3). Należy jednak zaznaczyć, że nie uwzględniono tutaj gospodarstw agroturystycznych, których dynamiczny rozwój rozpoczął się w latach 90. XX w. Cieszą się one coraz większą popularnością, a według danych Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego jest ich ponad 600. Dysponują około 5,7 tys. miejscami noclegowymi (SKAŁA, SZPARA 2010a). Samo tylko stowarzyszenie Galicyjskie Gospodar-

stwa Gościnne „Bieszczady”, które początkowo liczyło 17 członków – założycieli, obecnie zrzesza 259 osób działających w siedmiu kołach gminnych i trzech kołach wiejskich. Dysponuje ono ponad 3 tys. miejsc noclegowych w południowo-wschodniej części województwa (*Stowarzyszenie... 2010*).

Rys. 3. Liczba miejsc noclegowych według typu turystycznego obiektu noclegowego w 2010 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Departamentu Turystyki
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie

Turystyka w województwie podkarpackim w świetle badań ruchu turystycznego

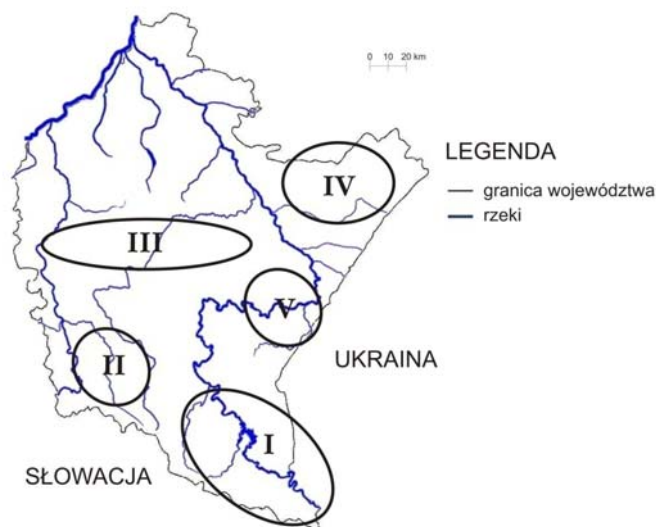
Istotny z punktu widzenia badań ruchu turystycznego był rok 2009, w którym zespół pracowników Katedry Geografii, Katedry Gospodarki Turystycznej i Katedry Turystyki i Rekreacji Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania

w Rzeszowie wykonał na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego pierwsze w historii regionu badania przyjazdowego ruchu turystycznego. Pozwoliły one ukazać obecną strukturę ruchu turystycznego w regionie. Badania były prowadzone w miejscach uznanych za atrakcje turystyczne, nie brano pod uwagę natomiast liczby i struktury turystów w bazie noclegowej i na przejściach granicznych, co w pewien sposób wpłynęło na ich wyniki.

Wśród ankietowanych dominowali przybysze z Polski (ok. 96%), głównie z województw małopolskiego, mazowieckiego, lubelskiego i śląskiego, w tym głównie z Warszawy, Krakowa, Lublina, Łodzi, Tarnowa, Kielc, Wrocławia i Katowic. Byli to zwykle ludzie młodzi, wykształceni, o dobrym lub średnim statusie materialnym. Dominowały krótkie pobyty, tylko 22% ankietowanych zadeklarowało pobyt dłuższy niż siedem dni. Były to zarówno osoby, które przybyły do regionu po raz pierwszy, jak i takie, które wracały tu po raz kolejny, często wielokrotnie. Głównym celem pobytu był wypoczynek, w tym weekendowy, ponadto zwiedzano zabytki, odwiedzano krewnych i znajomych oraz poznawano walory przyrodnicze (*Badanie...*, 2009).

Ważną cechą ruchu turystycznego w województwie podkarpackim jest jego koncentracja w przestrzeni. Rysunek 4 ukazuje wydzielone przez autorów obszary koncentracji ruchu turystycznego w regionie:

- I. Obszar obejmujący Bieszczady Wysokie i Niskie, charakteryzujący się największą koncentracją ruchu turystycznego. Najważniejszymi jego walorami są bogate środowisko przyrodnicze, Bieszczadzki Park Narodowy, Zbiornik Soliński, a także wiele miejscowości wypoczynkowych (Polańczyk, Solina, Cisna, Bystre, Wetlina).
- II. Obszar obejmujący środkową i wschodnią część Beskidu Niskiego, z malowniczą doliną górnej Wisłoki w Magurskim Parku Narodowym na terenie Łemkowszczyzny. Ruch turystyczny jest tu nierównomiernie rozłożony i skupia się głównie wokół dwóch uzdrowisk: Iwonicza-Zdroju i Rymanowa-Zdroju.
- III. Stolica województwa – Rzeszów oraz pas położony równoleżnikowo wzdłuż drogi międzynarodowej E4.
- IV. Obszar obejmujący południową część Roztocza, gdzie ruch turystyczny koncentruje się przede wszystkim w uzdrowisku Horyniec-Zdrój i jego najbliższym otoczeniu.
- V. Przemyśl i Pogórze Przemyskie z bogactwem walorów wielokulturowego miasta pogranicza w otoczeniu cennej przyrody (SKAŁA, SZPARRA, 2010a).

Rys. 4. Obszary koncentracji ruchu turystycznego w województwie podkarpackim
Źródło: SKAŁA, SZPARA (2010a, s. 201-213)

Z analizy publikowanych danych statystycznych oraz wyników najnowszych badań wyłania się interesujący obraz ruchu turystycznego w województwie podkarpackim. Do najważniejszych jego cech można zaliczyć:

- 1) bardzo wysoki udział korzystających z noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania podczas długich pobytów (drugie miejsce w kraju, po województwie pomorskim),
- 2) bardzo wysoki udział korzystających z obiektów indywidualnego zakwaterowania podczas krótkich wizyt (drugie miejsce w kraju, po województwie warmińsko-mazurskim),
- 3) wyraźna sezonowość, 60% ruchu turystycznego koncentruje się w miesiącach letnich, szczególnie w okresie wakacyjnym,
- 4) nierównomierne rozmieszczenie ruchu turystycznego, głównym obszarem jego koncentracji są Bieszczady,
- 5) powiaty górskie (bieszczadzki i leski) i powiaty grodzkie (Rzeszów i Przemyśl) charakteryzują się najwyższym udziałem korzystających z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania na 1000 ludności,
- 6) niewielki udział obcokrajowców w strukturze ruchu turystycznego województwa podkarpackiego (ok. 4%) (według badań prowadzonych w atrakcjach turystycznych, ale nie w bazie noclegowej i na przejściach granicznych),

- 7) obcokrajowcy korzystają głównie z obiektów zakwaterowania w dużych miastach,
- 8) obcokrajowcy z terenu Ukrainy zwykle nie odwiedzają atrakcji turystycznych regionu (SKAŁA, SZPARA 2010a).

Podsumowanie

Turystyka należy do najprężniej rozwijających się działów gospodarki. Wiadać to w skali świata, Polski oraz w skali województwa podkarpackiego. W roku 2007 zanotowano w Podkarpaciu 592 621 osób korzystających z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania (*Turystyka w województwie...* 2008). A trzeba pamiętać, że są to dane niepełne, niedoszacowane, gdyż wielu kwaterodawców nie przekazuje służbom statystycznym informacji dotyczących prowadzonej działalności. Znaczna część ruchu turystycznego to podróże jednodniowe – bez noclegów. W skali omawianego regionu jest to około 17% odwiedzających (*Badania...* 2009).

Położenie geograficzne województwa podkarpackiego i wynikające z niego funkcje tranzytowe oraz wybitne walory przyrodnicze i kulturowe sprawiają, że region ten ma znaczny potencjał turystyczny. Potwierdzają to turyści przebywający na terenie województwa, którzy generalnie chwalą to miejsce wypoczynku.

Autorzy *Strategii rozwoju turystyki dla województwa podkarpackiego na lata 2007–2013* (2006) do głównych obszarów kulturowych województwa podkarpackiego zaliczyli: kulturę prehistoryczną, kulturę religijną, kulturę magicką i ziemiańską, kulturę mieszczańską, kulturę włościańską, kulturę żydowską, kulturę przemysłową, kulturę militarną, kulturę współczesną, m.in. ekspozycja prac Zdzisława Beksińskiego w Muzeum Historycznym w Sanoku, czy Muzyczny Festiwal w Łańcucie (*Strategia...* 2006). Wśród najważniejszych szlaków turystycznych – produktów turystyki kulturowej na szczególną uwagę zasługują: Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Ikon, Szlak Cerkwi Bizantyjskich, Szlak Winnic, Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich, Szlak Militarny, Szlak Śladami Dzielnego Wojaka Szwejka, Szlak Śladami Aleksandra Fredry, Szlak Chasydzki.

Charakterystyczną cechą województwa podkarpackiego, ważną z punktu widzenia turystyki jest wyraźna sezonowość ruchu turystycznego i jego koncentracja w kilku zaledwie miejscach. Aby sprostać wymogom dzisiejszego rynku usług turystycznych należy więc w dalszym stopniu podnosić jakość i konkurencyjność oferowanych usług, tworzyć infrastrukturę tury-

styczną na obszarach dotychczas nie w pełni wykorzystywanych, a stanowiących potencjał dla rozwoju turystyki w województwie.

BIBLIOGRAFIA

- Badanie przyjazdowego ruchu turystycznego w wybranych miejscach recepcji turystycznej województwa podkarpackiego w okresie V–IX 2009 roku*, 2009, praca zbiorowa pod kier. dr. K. Szpary, Badanie wykonane przez Wyższą Szkołę Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego.
http://www.podkarpackie.travel.pl/html/prezentacja.php?id_os=3031 (10.06.2010).
<http://rzeszowairport.pl/galeria/38/0/galerie.html> (10.06.2010).
- SKAŁA M., SZPARA K., 2010a, *Ruch turystyczny w województwie podkarpackim*, [w:] J. R. Rak (red.), *Walory ekologiczne i turystyczne północnej części Euroregionu Karpackiego*, Wyd. Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie, Brzozów, s. 201–213.
- SKAŁA M., SZPARA K., 2010b, *Potencjał turystyczny województwa podkarpackiego w świetle badań ruchu turystycznego*, [w:] A. Panasiuk (red.), *Potencjał turystyczny – zagadnienia przestrzenne*, Zeszyty Naukowe, nr 590, *Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 52, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 219–227.
- SKAŁA M., WAGNER W., 2005, *Statystyka przekroczeń na granicy Polski i Ukrainy*, „Problemy Turystyki”, vol. XXVIII, z. 3–4.
- Stowarzyszenie Agroturystyczne Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne „Bieszczady”*, <http://www.bieszczady.podkarpackie.pl> (10.06.2010).
- Strategia rozwoju turystyki dla województwa podkarpackiego na lata 2007–2013*, 2006, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, Polska Agencja Rozwoju Turystyki SA, Warszawa.
- SZPARA K., 2007, *Turystyczna baza noclegowa w Bieszczadach Wysokich*, [w:] D. Ptaszycka-Jackowska (red.), *Polska przestrzeń turystyczna*, „Prace Geograficzne”, z. 117.
- SZPARA K., 2010, *Funkcjonowanie i perspektywy rozwoju Portu Lotniczego Rzeszów-Jasionka*, [w:] A. Panasiuk (red.), *Potencjał turystyczny – zagadnienia przestrzenne*, Zeszyty Naukowe, nr 590, *Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 52, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 569–579.
- SZPARA K., SKAŁA M., 2010, *Wybrane formy turystyki w województwie podkarpackim*, [w:] J. R. Rak (red.), *Walory ekologiczne i turystyczne północnej części Euroregionu Karpackiego*, Wyd. Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie, Brzozów, s. 215–228.
- SZPARA K., WĄTROBA Ł., URBANIAK J., 2009, *Turystyka winiarska jako markowy produkt turystyczny województwa podkarpackiego*, [w:] P. Palich (red.), *Marka wiejskiego produktu turystycznego*, Wyd. Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, s. 303–309.
- Turystyka w 2008 roku*, 2009, GUS, Warszawa.
- Turystyka w województwie podkarpackim w latach 2005–2007*, 2008, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów.
- UNGEHEUER M., 2009, *Centralny port lotniczy Euroregionu Karpackiego*, „Karpacki Przegląd Gospodarczy – Karpatský Hospodársky Prehl'ad”, nr 2(2), wrzesień–październik, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia”.
- URBANIAK J., 2009, *Projekt na winiarskich ścieżkach Podkarpacia jako przykład aktywizacji turystyki winiarskiej w gminach dorzecza Wisłoki*, [w:] A. Rapacz (red.), *Gospodarka turystyczna w regionie. Wybrane zagadnienia jej funkcjonowania*, Wyd. Ad Rem, Jelenia Góra.